

Miniszterelnökségi „irodalmi actió” 1916-ban (2. rész)

(Gragger Róbert előterjesztése és tervezete: Ungarische Bibliothek)

1. Emlékeztetésül összefoglaljuk a dokumentáció első részében (BBH 7, 263-273) közöltek: A Magyar Királyi Miniszterelnökségen 1916. július 1-i dátummal pro domo - vagyis Tisza István miniszterelnök számára - készült előadói tervezettel, ill. az ennek alapján tizenkét személyiséghez intézett levéllel „actió” indult meg „a magyar irodalom legkiválóbb termékeinek a német könyvpiacon való elhelyezése tárgyában”. Ennek az első körkérdésnek az eredményét foglalta össze - figyelmünket elsősorban fölkelte, meglepően modern szemléletű iratában - Kazy Károly miniszterelnökségi fogalmazó (feltehetően 1916 augusztusának második felében, mindenképpen augusztus 11. után).

2. Az első részben eddig közöltek most kiegészíthetjük a miniszterelnöki körkérdésre beérkezett válaszok egy részének ismertetésével azoknak a kivonatoknak az alapján, amelyek a berlini magyar tanszék levéltári anyagában valószínűleg a Gragger Róbert által használt Remington gépen íródott változatban maradtak fenn, feltehetően másolatként, noha az sem zárható ki egyáltalán, hogy már a kivonatok készítője is: Gragger. (A kivonatok alapjául szolgáló leveleknek az Országos Levéltárban való felkutatására a közlő részéről nem történt kísérlet.) A körkérdésben felszólított tizenkét személyiség közül (Kazy Károlynak ezeket egy meglepően határozott modernség pozíciójából bíráló összefoglalóját nem számítva) ötnak a véleményét ismerhetjük meg ilyenformán sűrítve az alábbiakban a válaszok keltezésének időrendjében.

Vargha Gyula államtitkár¹, Budapest, 1916. július 19.

Alaposan csak a költői termést ismeri, s a költői irodalom átmentése volna a legmeddőbb vállalkozás. Jó műfordító csak valódi költő lehet, a költeményben a forma éppoly fontos, mint a tartalom. S nincs műfordító német költő, aki tud magyarul! A próza fordítása is nehéz. Csakis művészi fordításokat szabad

---

¹Író; 1914-17 Tisza István kormányában a kereskedelmi minisztérium politikai államtitkára. (K.P.)

nyújtani a német közönségnek, hogy a magyar faji sajátságokat és az író egyéniségét egyformán érezze. Évenként 15-20 munka lefordítása sok, inkább legyen kevesebb, de válogatott jó fordítások. Mikszáth kis elbeszéléseiből kellene művészileg fordított gyűjteményt adni, Herczeg Ferenc: Pogányok, s egy-egy gyűjteményt elbeszéléseiből, köztük egyes darabok (pl. Bujdosó emlékek), melyek a világirodalom legelső remekei közé tartoznak. Színművei közül a Bizáncot, esetleg Ocskayt. Gárdonyi Bor-ját kellene még lefordítani. Az újabb, kozmopolita színműveket hiba lenne fölvenni.

Elbeszélőink közül egy-egy könyvvel Gyulai Pál (Egy régi urdvarház utolsó gazdája). Baksay, Sebők, Zsigmond, Gárdonyi. Esetleg almanachszerű beszélggyűjteményt lehetne kiadni. Ezekon kívül Rákosi Viktor, Pekár Gyula, Lovik Károly válogatott művei. (Tormay Cecil Régi háza már le van fordítva?)

Magyar népmeséinkből lehetne egy kötetet összeválogatni, mely époly jellemző volna a magyar geniusra, mint legnagyobb íróink remekei. Népdalokból, népszokásokból és egyéb folklorisztikai kincsekből is általános érdekű gyűjteményt, mely munkára van rátermett fordítónk: Herrmann Antal, ki sok népköltési remeket fordított.

Népismei munkák közül elsősorban ajánlja Malonyai Dezsőnek a magyar nép művészetéről írt nagy munkájából az első kötetet. Történeti, politikai, társadalmi s aesthetikai művekből tárgy szerint összefoglalt essay-gyűjteményeket vél legmegfelelőbbnek. A kiválogatást irodalmunk 5-6 megbízható szakemberéből alakítandó bizottság végezze.

Herczeg Ferenc, Budapest, 1916. július 23.

A divatos regény és novellairókra nézve megjegyzi, hogy azok munkáit osztrák és német birodalmi lapok, főleg a vidékiek, derűre borúra fordítgatják, gyakran a szerző engedélye nélkül, s így az érdeklődő kiadócég csak magától a szerzőtől tudja meg, hogy mely munkái szabadok még. Jegyzéke a következő:

Magyar és székely népmesék (Kisfaludy Társ. kiadása); Déryné naplója (rövidítve); magyar költemények antológiája, melyet Horvát Henrik - a legjobb fordító - állítana össze. Hermann Ottó: a német nagyközönséget is érdeklő munkái az ősfoglalkozásokról; Gróf Tisza István Bismarck tanulmánya; Baksay: Gyalogösvény; Iványi: A püspök atyafisága. Azonkívül kérdést kell intézni a következő elbeszélőkhöz, hogy mely munkájuk nem jelent még meg német fordításban s melyeket tartják arra alkalmasnak: Gárdonyi Géza, Tömörkény István, Molnár Ferenc, Biró Lajos, Kafka Margit, Tormay Cecil, Szomaházy

István, Bársony István. (Mikszáth Kálmánnak, valamint Herczeg Ferencnek legtöbb dolga megjelent németben.)

Rákosi Jenő (Budapesti Hírlap) Budapest, 1916. július 23.

Regények közül ajánlja a következő irodalmi értékű s egyszersmind vonzó olvasmányokat:

Herczeg Ferenc: A hét sváb; egy kötet elbeszélés (Mutamur; A lópvirág; Szíriusz, stb.). - Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember (Attila). - Zsoldos László: A fekete huszár; Három királyok. - Rákosi Viktor (Sipulusz) elbeszéléseiből egy kötetre való. - Lázár István: Judit (bibliai történet)

Költészet: I. Bárd Miklósból egy kötet. - II. Arany János: Nagydai cigányok, tudtával ezidőszerint fordítja Schiller Zsigmond, a Pester Lloyd nyug. szerkesztője. - III. Gyóni Géza épp most megjelent új verses füzeté szibériai fogságából (a przemysli füzetet már lefordították és ki is adták németül)

Etnográfiai, társadalom- s természettudományi, történeti, régészeti stb. irodalom iránt ezeket a [meg nem nevezett, K.P.] társaságokat lehetne felszólítani, hogy megnevezzék a kiadványaik közé felvenni érdemesnek látszó munkákat. - Feljegyzi a következőket: Vámbéry Armin: A magyar faj eredete; Nagy Géza: A szkithák nemzetisége; Czirbusz Géza: Magyarország a XX. évsz. elején; Jászi Oszkár: Művészet és erkölcs; Concha Győző: Politika.

Ami a színműirodalmat illeti, ebből nem ajánlhat semmit, mert évek óta egy színműíróiskola dominálja színpadunkat, melynek - ha egyáltalán van - irodalmi becse igen csekély, ellenben színpadi értéke igen nagy, mert nem annyira esztétikai, mint inkább geometriai törvények szerint dolgozik. Inkább mechanikai konstrukciók, semmint költői kompozíciók. De ezek nem is szorultak arra, hogy ily úton jussanak külföldre, mert szerzőik és ágenseik kezükben tartják az összeköttetéseket e művek terjesztésére, és a külföld is kap rajtok, mint kitűnő anyagi vállalkozások támogatására. Van akárhány, mely még mielőtt elkészült, el van helyezve bécsi, berlini és egyéb színpadokon.

Vérsi József (Pester Lloyd) 1916. július 26.

Következő javaslatot teszi.

Regények: Herczeg Ferenc: Pogányok; Molnár Ferenc: Egy gazdátlan csónak története; Gárdonyi Géza: Egri csillagok; Ambrus Zoltán: Szeptember; Lovik Károly: Leányvári boszorkány; Móricz Zsigmond: Az Isten háta megett; Biró Lajos: Diadalmas asszony; Bródy Sándor: A nap lovagja; Kabos Ede:

Eleven kulcs; Kaffka Margit: Színek és évek; Tormay Cecil: A régi ház; Erdős Renée: Az új sarj.

Elbeszélő irodalmunk ereje voltaképp nem a nagyszabású regényekben, hanem a kisebb elbeszélésekben bírja gyökerét. A magyar novella az, mely nyilván hódítani fog a külföld könyvpiacán. Fent felsorolt írók legtöbbjének több novellás kötete forog nálunk közkezen. Mindegyik író novellaterméséből a legjobbakat egy-egy kötetbe összeválogatva „Magyar novellakönyvek” gyűjtőcím alatt kellene kiadni. Ily könyvsorozat nagy anyagi és erkölcsi sikert hozna irodalmunknak. Mint novellistákat ajánlja: Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Bíró Lajos, Gárdonyi Géza, Mórícz Zsigmond, Bródy Sándor, Pentelei István, Tömörkény István. A két utóbbi író apróbb dolgai azt nyújtják a német közönségnek, aminek most kinn a legnagyobb a vonzóereje: magyar Hcimat[s]jkunst.

A siker egyik döntő feltétele a fordítás. Ebben a tekintetben eddig nagyon rosszak a viszonyok. Többnyire oly emberek gyatra fordítása, akik sem a magyar eredeti zománcát nem érezték, sem a német nyelv kezelésében nem volt meg a kellő biztonsága. Sokszor még a német nyelvtan elemeivel sem voltak tisztában a fordítók. Magyarországon csak néhány oly fordító van, akire ezt a fontos kulturfeladatot nyugodtan rá lehetne bízni: Lorsch Erő, Stephani Elza, Lázár Leó.

A zíni irodalom terén minden valamire való munka már megjelent német fordításban.

Fontos volna az újabb magyar versköltészetet is bemutatni egy jó antológiában. Fordítóul ajánlja Horvát Henrik tanárt, kit Németországban mint műfordítót igen nagyra tartanak. Pompásan versel, átérzi a magyar nyelv szépségeit, bámulatos német szókincse s a német versformákkal való bánásmódja.

Igen nagy hatást vár még Péterffy Essay-jeinek német fordításban való kiadásától, finom elme, mélyen szántó gondolkodó, problémái kiválasztásában európai kultúrészíntonon áll.

Radó Antal (a Magyar Könyvtár szerkesztője) 1916. aug. 11.

Íróink németre való fordításainak egyik legfőbb akadályá, hogy a velük foglalkozó fordítóink legnagyobbbrészt nem elég jól írnek németül. Nagy probléma, hogyan lehetne ezen segíteni, de hiszi, hogy egyes jobb német stílistáknak ily irányú munkásságuk némi anyagi támogatásával.

Alábbi címekeket állította össze, kizárólag újabb szépirodalmunkból:

Ambrus Zoltán: egy kötetre való elbeszélés; Bársony István: A rab király szabadon (reg.); Bródy Sándor: egy kötet elbeszélés; Gárdonyi Géza: Egri

csillagok; ua.: A láthatatlan ember; ua.: egy kötet elbeszélés; Heltai Jenő: egy kötet elbeszélés; Herczeg Ferenc: minden munkája, mely még nincs lefordítva; Kaffka Margit: Színek és évek (reg.); Kozma Andor: egy kötet elbeszélés; Mikszáth Kálmán: minden, ami még nincs lefordítva; Rákosi Viktor: egy kötet humoreszk; Pekár Gyula: egy kötet elbeszélés; Sebők Zsigmond: Bajcsányi de eadem s még néhány elbeszélés.

E fordítások lehetőleg az elterjedt gyűjteményes vállalatokban (Ullstein-Bücher, Fischer, Engelhorn, Reclam, stb.) kellene elhelyezni, ahol a nagy elterjedés biztosítva volna.

3. Meghatározó szerepe az actióban Gragger Róbertnek legkésőbb akkor lett, amikor a beérkezett válaszok ismeretében részletes, konkrét tervezet elkészítésére került sor. A berlini levéltári anyagban minden amellest szól, hogy ezt a feladatot Gragger Róbertre bízták. Teljes bizonyossággal ezt persze csak akkor állapíthatnánk meg, ha az előterjesztési irat fölött szerzőként, vagy a végén aláíróként ott állna Gragger neve. Azon kívül, hogy az előterjesztés (índígs) kópiájának betűi Gragger Remingtonjára vallanak, őrá vall a fogalmazás nyelvezete és az érvelés gesztusa, valamint a németországi irodalmi, műfordítói, kiadói, könyvterjesztési stb. adottságok alapos ismerete és a javaslatoknak innen is eredő megalapozottsága. De végül ott van még a neve is azoknak a sorában, akik a tervezethez nevüket adták, és akikről az előterjesztés szövegének szerzője (Gragger) úgy tesz említést, hogy velük „...a matéria kibővítésére” törekedve lépett érintkezésbe, és akiket szerinte - mintegy szerkesztőbizottsági minőségben - „együttes tanácskozásra” kellene meghívni. (Ilyen tanácskozás létrejöttéről nincs tudomásunk.) Végezetül figyelembe veendő, hogy a berlini magyar tanszék létrehozását 1916. március 14-én szavazta meg a porosz képviselőház; az ezt szorgalmazó (akkor) porosz kultuszminisztériumi tanácsos (később miniszter), Carl Heinrich Becker, Gragger Róbert atyai barátja és mindenkori, őt kezdettől fogva professzorjelöltként számon tartó támogatója volt. (Kinevezését Gragger 1916. augusztus 15-i dátummal kapta meg.) És: mind a két actió-nak, az irodalminak is meg a tanszék-alapításnak is, a Magyar-Német Bajtársi Szövetség, ill. a Deutsch-Ungarische Waffenbrüderliche Vereinigung a politikai-eszmei hordozója (erre magában a szövegben és annak egyik névjegyzékében is van utalás).

A rábízott feladatot Gragger 1916 nyárutóján, őszén végezte el; az előterjesztés kelte: 1916. november 4. A következőkben ennek teljes szövegét, valamint a csatolt tervezetet és névjegyzékeket maradéktalanul közöljük:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

A magyar irodalomnak Németországban való megismertetése tárgyában van szerencsém mély tisztelettel az alábbi előterjesztést tenni:

A magyar könyvtár

Egy gyűjteményes kiadásban, melynek egységes címe „Die ungarische Bibliothek” lehetne, közzé kellene tenni, lehetőleg jó és művészi fordításokban, kitűnő kiválogatásban és szerkesztésben, bevezető ismertetésekkel ellátva, a magyar irodalom főműveit akként, hogy a gyűjtemény a maga egészében lehetőleg teljes képét nyújtsa mindannak, ami hazánk ezeréves történetéből és a nemzet életéből a művelt külföldet érdekelheti. Ehhez képest a rendelkezésre álló irodalmi anyag figyelembevételével oly köteteket kellene megszerkeszteni, amelyek egyes kiváló írók egyes jellegzetes és maradandó becsű műveiből összeállítva, egy-egy jelentős történelmi korszakot, vagy kultúránknak egy-egy speciális ágát, irodalmunknak egy-egy gazdag műfaját, politikai, társadalmi, művészeti fejlődésünknek, vallási életünknek kiemelkedő mozzanatait tükröztetnék vissza. Ilyképpen ez a gyűjtemény kettős célt szolgálna: ismertetné Magyarországot mindazokban a vonatkozásokban, amelyek a külföld érdeklődésére számot tarthatnak és ismertetné akként, hogy ezekből egyszerűségi domborodnék ki. Ezen szerkesztési módszer szerint ebben a gyűjteményben talán mindaz el volna helyezhető, ami irodalmunkban a külföld fóruma előtt is helytálló érték. Magától értetődőleg néhány művet a gyűjtemény teljessége kedvéért, kiegészítésképpen meg kellene iratni.

Az anyag összeállítása

Tekintetbevételével mindazoknak a véleményeknek, amelyeket a Nagyméltóságod által erre felszólított kiváló irodalmi férfiak előterjesztettek, megkíséreltem a fenti eszmemenetnek megfelelően az anyagot csoportosítani. Van szerencsém az illyképpen készült vázlatos összeállítást A) alatt idecsatoltan

átnyújtani. Minthogy Nagyméltóságod felszólító levelében elsősorban az újabb irodalom termékeire kívánt javaslatokat, ellenben német kiadókkal folytatott tapogatódzásaim folyamán arról szereztem meggyőződést, hogy a tervezett vállalatnak mintegy az irodalom egészét magában foglaló gyűjteményként kellene jelentkeznie, a beérkezett vélemények kiegészítése végett, különös tekintettel a matéria kibővítésére, az irodalomtörténet, a történelem, a művészettörténet és a jogtudomány néhány képviselőjével is léptem érintkezésbe.

Az általam Nagyméltóságod elé terjesztett programatikus javaslat tehát részben a beérkezett véleményeknek és részben ezeknek a tanácskozásoknak eredménye. A jegyzék mindegyik tételénél odajegyeztem azoknak az íróknak neveit, akik az illető művet javaslatba hozták. Ahol ily jegyzet nem található, ott a magam javaslatát vagyok bátor előterjeszteni.

Ez az összeállítás talán alkalmas bázisul szolgálhat a program megállapításához. Ha Nagyméltóságod ezt az összeállítást azokkal közölné, akik szívesek voltak ezen összeállítás megszerkesztésébe befolyjni és azután mindezeket egy együttes tanácskozásra meghívna, ez úton talán legjobban volna megállapítható a végleges program. B) alatt csatolom ezek jegyzékét.

A gyűjtemény kiadói

A kiadandó művek jegyzékének megállapítása után, azok részére kiadót kell szerezni. A jegyzék mielőbbi megállapítása azért fontos, mert e nélkül kiadóval tárgyalni nem lehet. Hiszen a kiadó természetesen tudni akarja, milyen művekről van szó. A nyáron Németországban tartózkodván, alkalmat kerestem arra, hogy néhány kiváló német kiadóval ez ügyben előzetes megbeszélést folytassak és a terv keresztülvitele tekintetében tájékozódjam, így tehát mindaz, amit a továbbiakban leszek bátor előterjeszteni, részben már ezeknek a megbeszéléseknek folyománya.

Minthogy a tervbevelt gyűjtemény több irányú művek kiadását ölelné fel és Németországban a könyvkiadás egyes cégeknél szakmák szerint van specializálva, egy kiadó alig volna alkalmas arra, hogy szépirodalmi, történelmi, memoirszerű, művészeti munkákat közreboccsáson, másrészt ezeknek a könyveknek több kiadó között való szétosztása semmiképpen sem szolgálná a célt úgy, ahogy az kívánatos volna, legcélirányosabbnak gondolom egyik német kiadó által tett azt a javaslatot, hogy a tervezett vállalat megvalósítása végett 3-4 különböző irányú kiadó alkalmi egyesülésre lépjen, miáltal lehetőségessé válna az, hogy a vállalat egységes karakterének megóvása mellett is a különböző irányú művek arra alkalmas kiadók gondozása mellett jönnének létre. Ez az alkalmi

egyesülés vállalná magára, a megadandó program alapján, a kiadás kötelezettségét, ez kezelné az egész könyvtárt mint egységes egészet, míglen az egyes kiadók a művek egyes kiadásait hoznák forgalomba saját firmájuk alatt. A kiadandó könyvek különbözőségénél fogva természetesen azok nem is jelennének meg egyazon alakban és kiállításban, hanem különbözőségük szerint oly alakban és kiállításban jelennének meg, mint aminőben a hasonló jellegű könyvek közrebocsáttatnak. Így pl. a regények a közönség által megszokott kisebb regényalakban, a memoírok és történelmi munkák nagyobb oktáv alakban, a művészeti és illusztrált munkák azoknak megfelelő kiállításban, stb. stb. Ehhez természetesen a könyvek ára sem lehet egyforma, hanem az alak és terjedelem szerint váltakozó, úgy hogy a gyűjtemény magában foglalna 3-4-5 márkás köteteket, de volnának 10-15-20 márkás kötetek is. Magától értetődőleg az alkalmi egyesülés csak elsőrangú kiadókból alakulna meg, akik a legteljesebb kezességet nyújtanák arra, hogy a kiadandó művek előkelő, szép külső kiállításban jelenjenek meg és hogy a terjesztés a legjobb kezekben legyen.

Bár feleslegesnek látszik, mégis szabadjon itt megjegyezni, hogy teljességgel kizártnak kell tartanom német nyelvű könyveknek másutt, mint Németországban való és mások, mint német kiadók által való közrebocsátását. Külön kell ezt itt kiemelni azért, mert találkoztam olyan nézettel is, hogy ennek, a magyar irodalmat a maga egészében feltüntető vállalkozásnak voltaképpen inen kellene kiindulnia teljesen, külső kiállítás, nyomtatás, bekötés tekintetében is. Ez teljesen téves felfogás. A német könyvpiacra, óriási termékenységénél fogva, a legnehezebb dolgok közé tartozik ma már bármely mű iránt a könyvkereskedők és a közönség érdeklődését felkelteni. Ehhez kitűnő sajtó, nagyszabású reklámakció és a kiadó részéről hosszú időközön át ápolott könyvkereskedői összeköttetések szükségesek. Mindezekkel más, mint odavaló, legelsőrangú kiadó, nem rendelkezik. Egy magyar könyv, mely német nyelven esetleg Budapesten kiadatnék, még német bizományos közbenjöttével sem találhatja meg sohasem az utat a német közönséghez, és a könyvek semmiféle jelessége és kiválósága nem mentheti meg azt attól, hogy teljesen észrevétlenül alá ne kerüljön a német könyvprodukción tengerében.

Finanszírozás

Előzetes tájékozódás alapján körülbelül biztosra veszem, hogy elsőrangú német kiadókból alakuló egyesülés fogná a tervbe vett gyűjtemény kiadását elvállalni, ha az ránézve nem jár túlságos nagy kockázattal, mert hiszen kétségtelen, hogy a vállalkozásnak nem kis nehézségekkel kell megküzdenie és

annak lanszírozása nem csekély anyagi áldozatokat igényelne. Valóságos úttörő-munka volna ez, amely irodalmunknak, egyelőre a német könyvpiacra, utóbb ebből kifolyólag a világ irodalmában az őt megillető helyet biztosítaná és megnyitná az utat jelenkori és jövőbeli íróinknak az érvényesülésre és munkáiknak a világ-könyvpiacra való elhelyezésére. Úgy gondolom, hogyha Nagyméltóságodnak módjában volna a német kiadói csoportnak a kiadandó művek kész német szövegét díjtalanul rendelkezésére bocsátani és ha valamely arra alkalmas módon néhány száz szubskribensről lehetne gondoskodni, megvolna az az alap, melyen a tervezett gyűjtemény biztosan megindulhatna. Egyébként is a német szöveg megszerzése oly nehézségekkel jár, amelyekkel, ha magára hagynók a német kiadót, megküzdeni nem bírna. A Nagyméltóságod által javaslatételre felszólított urak közül is többen rámutattak a fordítás nehéz körülményeire és arra, hogy ezúttal mennyire kellene a művészi fordítás lehető legmagasabb színvonalára törekedni. Egyikük (Radó Antal) a nehézségek legyőzését lehetségesnek tartja, ha jobb német stílusztáink ily irányú munkásságát anyagi támogatással mozdítjuk elő. Minél jobban lehetne tehát a fordítókat díjazni, annál inkább lehetne művészi fordításokat elvárni és követelni tőlük. Csak Nagyméltóságod tájékoz[otat]ása szempontjából említem meg, hogy ívenként kb. 100.- koronás díjazást kellene fordításért és stílári revízióért megállapítani, amit némely esetben még fel is kellene emelni. Ha számba vesszük azt, hogy a létező jó fordítások is használhatók lesznek, esetleg honorárium-mentesen, vagy alacsonyabb díjazási tétel mellett, hogy továbbá némely meglevő fordítás talán csak átalakításra szorul, ami szintén olcsóbban lesz eszközölhető, úgy talán a 100.- koronás tiszteletdíj ívenkénti átlagnak vehető kombinációba.

Az egyes kötetek végleges tartalmának megállapítását, (anthológiáknál és gyűjteményeknél) bevezető tanulmányok megírását, esetleg szükséges magyarázó jegyzetek készítését, valamint főképpen a fordító által beszállított fordítások szigorú ellenőrzését a vállalat erre kijelölt szerkesztőire kellene bízni, akiknek kötetenként átlag 1.000.- korona tiszteletdíjat kellene az általuk végzendő munkáért fizetni. Ezen költségeken felül a tervezet még néhány munkának önálló megírását veszi számba, amelyeknél ívenként kb. 150-200 koronás tiszteletdíjat kellene kombinációba venni.

Ezek azok a költségek, amelyek fedezetéről valamely arra alkalmas alaptól Nagyméltóságodnak kellene gondoskodnia. Egyébb honoráriumköltség alig merülne fel, mert hiszen a kiadandó művek legnagyobb része teljesen honorárium-mentes. Mindamellett ki kellene és ki is lehetne eszközölni a német

kiadóknál azt, hogy élő íróinknak a gyűjteménybe felveendő műveit, amennyiben azok önálló egészet alkotnak, a kelendőséghez képest egy minimális példányszámon túl ők részesítsék példányonkénti tiszteletdíjban.

A kiadás bázisul szolgáló néhány száz előfizetőnek megszerzése alig fog nehézségekbe ütközni. Meg vagyok győződve arról, hogy a Bajtársi Szövetség Nagyméltóságod felhívására, saját nevében és szervezete útján, azt a néhány száz előfizetőt, mely mintegy garanciális alapja lenne az egész vállalkozásnak, rövid úton és könnyen összehozhatná azok köréből, akik vagyoni helyzetüknél fogva hivatva vannak és kötelesek ily, nemzeti irodalmunk szempontjából korszakos alkotás létrejövetelét előmozdítani.

Szerkesztő-kiadó bizottság

Az egész vállalatnak gondozójául, a külvilággal szemben képviselőjéül egy szerkesztő és kiadó-bizottságot kellene összeállítani, mely a közönség előtt mintegy a vállalat magas színvonalát biztosítja. Ily bizottságnak összeállítása hasonnemű vállalatoknál Németországban szokásos s ezért a kiadók óhajtják a gyűjtemények ily bizottság (Comitée zur Herausgabe.) patronanciája alá helyezését. E bizottságot irodalmunk kiválóságaiból és a Bajtársi Szövetség vezető egyéniségeiből kellene összeállítani. C) alatt vagyok bátor egy erre vonatkozó tervezetet Nagyméltóságod elé terjeszteni, amelyben természetesen elsősorban figyelemmel kellett lenni azokra, akik a kiadandó művek programjának összeállításába befolytak.

Továbbá konsideráció tárgyát kell, hogy képezze, vajon ebbe a bizottságba nem kellene-e az osztrák Bajtársi Szövetség néhány vezető egyéniségét, továbbá a német Bajtársi Szövetség vezetőségét és néhány kiváló német író is felvenni, különösen azok közül, akik az utóbbi években szóval és írásban hazánk iránti rokonszenvüknek kifejezést adtak. Amennyiben Nagyméltóságod a szerkesztő-kiadó bizottság ily irányú kiegészítését helyeselné, azt természetesen az osztrák és német Bajtársi Szövetség, valamint a szóbanforgó kiadók közbenjöttével kellene végleg megállapítani. D) alatt mégis vagyok bátor annak a néhány vezérférfiúnak jegyzékét csatolni, akiknek felvétele a mi szempontunkból kívánatosnak látszik. A külföldi bizottsági tagok természetesen a megfelelő módon, esetleg a Bajtársi Szövetség útján lennének felkérendőek arra, hogy részt vegyenek bizottságunkban.-

Végül pedig egy egész kis, 3-4 tagú szerkesztőséget kellene megszervezni, mely a szerkesztés és kiadás körüli teendőket valósággal

ellássa. Ezt a szerkesztőséget azokból a férfiakból kellene megalkotni, akik irodalmi férfiak közül erre legalkalmasabbak és akik a német nyelvet is oly mértékben bírják, hogy a rájuk háruló ellenőrző munkálatokat elvégezhessek. Fontos szempont azonban ezen tényleges szerkesztők megválasztásánál az is, hogy az illető egyéniségek egymással teljes meg-egyezésben, azonos irodalmi felfogású, azonos eszmével és eszményekkel bíró, kötelességtudó és lelkiismeretes férfiak legyenek, akik a rájuk háruló felelősségteljes munkát harmonikus együttérzésben hivatottak teljesíteni. Az erre a célra kijelöltek egyikének mintegy adminisztratív-szerkesztő hatáskörével intéznie kellene mindazokat az ügyeket, amelyek a kéziratok biztosításával, a terminusok megállapításával és biztosításával, a szerkesztőség és a kiadók közötti érintkezéssel járnak. A szerkesztőség tagjaiul vagyok bátor Nagyméltóságodnak az E/ alatti jegyzékben felsoroltakat javaslatba hozni.-

A gyűjtemény terjedelme és megjelenése

Amennyiben az A) alatti tervezet Nagyméltóságod által további tárgyalás alapjául elfogadtatnék, a német kiadókkal úgy gondolom, meg lehetne állapodni egy kb. 50 kötetnyi gyűjtemény kiadására vonatkozólag, amelyből évenként 4-5 kötet volna közrebocsátható. Többnek kiadása sem nem célszerű, sem nem lehetséges. A rendelkezésre álló erők nem teszik lehetővé, hogy gondos fordításokban és alapos szerkesztői munkával egy-egy évben több kötetet állíthassunk elő, de nem is célszerű többel elárasztani a könyvpiacot, mert hiszen fel kell tételeznünk, hogy éppen ezen gyűjtemény hatása folytán más magyar mű is fog német nyelven elhelyezést találni. A tervezetbe, a német kiadókkal való megbeszélés folytán oly műveket is voltam bátor felvenni, amelyek már megjelentek német nyelven, sőt olyanokat is, amelyek népszerű kiadásokban kaphatók. Ezt így kívánja maga a gyűjtemény teljessége. Amennyire a kiadók nem látnak nehézséget abban, hogy olcsó, népszerű vállalatokban közzétett egyes művek ebben a gyűjteményben ismételve megjelenjenek, természetesen előkelőbb kiállításban és ennek megfelelő magasabb áron, épp annyira fontosnak tartják és elő akarják mozdítani a maguk részéről, hogy bizonyos idő elmúltával a gyűjteményből való egyes munkák később illesztessenek be azokba a népszerű, olcsó vállalatokba, és e tekintetben ezeknek a vállalatoknak a kiadóival (Reclam) bizonyos megállapodásokra óhajtának lépni. Az A) alatti tervezet bizonyos antológiaszerű kategóriákat vél helyesen megállapít-

hatónak, mert így gondolja a külföldi olvasónak az áttekintést és tájékoz[ta]tást megkönnyíteni és egyszersmind szemléltetővé tenni azt, hogy az irodalom némely műfajában mennyi becses kincset mondhatunk a magunkénak. Természetes dolog, hogy ily elrendezés mellett gazdag elbeszélő irodalmunkat, különösen annak újabb termékeit a megfelelő gyűjteményekben csak mintegy mutatóványokban lehet bemutatni, de biztosra vehető, hogy éppen ezeknek a köteteknek hatása kapcsán tehetséges regény- és novellaíróink már a legközelebbi jövőben a német könyvpiacra állandó elhelyezést fognak találni. Ha a tervezet ebbe a gyűjteménybe venné fel mindazt, ami ülönösen az újabbkori irodalomból németre bátran lefordítható, annak terjedelmét legalább is 100 kötetre meg kellene növelni, ami a keresztülvihetőséget kockára tenné.

Kegyelmes Uram! Ha a tervezett gyűjtemény meg fog valósulni, amit Nagyméltóságod jóakarata biztosíthat, akkor mindazok között az alkotások között, amelyeket a háború tapasztalatai folytán létrehozni hivatva leszünk, ez lesz bizonyára az, amely nemzetünk önállóságát és ezeréves törekvéseink és fejlődésünk eredményeit a művelt világ előtt feltárni leginkább lesz alkalmas. Hogy ilyen természetű irodalmi vállalkozást létre kell hoznunk, azt Nagyméltóságod helyesen érezte meg, de utal bennünket arra az a körülmény is, hogy nálunknál kisebb nemzetek is törekszenek kultúrájukat, egyelőre német nyelven s a német közönség előtt nagy ambíciójú vállalatokban feltárni. Csak röviden utalok a bolgárok, lengyelek és csehek ily irányú tevékenységére, nem is szólva az osztrák németiség mostanában feléledt imponáló tevékenységére e téren.

A külföld állandó felvilágosítása

De engedje meg Nagyméltóságod, hogy ezt az alkalmat felhasználva már ezúttal is rámutassak arra, hogy a tervezett vállalat megindításával feladataink e téren nincsenek még kimerítve. Ez a gyűjtemény alkalmas lesz arra, hogy általa helyünket a világ irodalmában elfoglaljuk, mert hiszen nagy valószínűséggel bír, hogy a háború elmúltá utáni időben, midőn a nemzetek a békés munkálkodás terén fognak versengeni egymással, a Magyarország iránt felébredt érdeklődés egyebütt is meg fog nyilatkozni, egyebütt is kielégülésre fog törekedni és hogy akkor a most szóbanforgó, egész nemzeti irodalmunkat magában felölelő mű lesz az a forrás, ahonnan később más nemzetek és más nyelvek meríteni fognak, de nem elégséges arra ez a könyvtár, hogy megvédjen bennünket a tudatlanságból és rosszaka-

ratból táplálkozó mindama támadások ellenében, amelyekkel most is minduntalan találkozunk. A múltban sajnos ügyet sem vetettünk ezekre, a világháború azonban megmutatta, hogy ez a büszke önmegtartóztatás és a külső véleményekkel való nemtörődés katasztrófára vezethet, mert a nemzeteknek egymást ismerniök kell és minden nemzetnek önmaga iránt tartozó kötelessége, hogy a többieket a maga mivolta felől homályban ne hagyja, hogy maga felől téves és káros véleményeket felburjánozni ne engedjen. Nagyméltóságod előtt nem kell rámutatni ezeknek, a magyar nemzet ellen irányzott támadásoknak kútforrására, de szabadjon röviden jelezni azt, hogy most is, a világháború kellős közepén, még jóbarátaink és fegyvertársaink a németek körében is, minduntalan találkozunk oly jelenségekkel, amelyeket szó nélkül, válasz nélkül hagyni nem volna szabad. Így csak a legutóbbi hónapok időszaki sajtójából rá akarok mutatni arra a pamfletszerű támadásra, amelyet a jénai „Die Tat” című folyóirat tett közzé, arra a körülményre, hogy a „Deutsche Monatsschrift für Politik und Deutschtum, der Panther” című folyóirat ezidei, májusi számát kizárólag nekünk, Magyarországnak szenteli, és ebben a számban „allddeutsch” irányzatban mindazt összehordotta, amivel ellenünk való ellenszenvét kimutathatta.

Nekünk mulhatatlanul szükségünk van valamely szervre, amely a külföldi napi és időszaki sajtóban feltűnedező ezeket a jelenségeket figyelemmel kíséri, szükségünk van a tudás fegyverével kellően felszerelt hivatásos írókra, akik ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak és szükségünk van összeköttetésekre oly külföldi orgánumokkal, amelyek a mi íróink által megírt felvilágosító és cáfoló közleményeket közzéteszik. Nem lenne szabad egyetlen olyan közleménynek sem, aminőket fent említeni bátor voltam, alapos válasz nélkül maradnia, mert a német egy regisztráló nemzet és amint pontosan tudomásul veszi az ilyen közlemények tartalmát, épp oly pontosan regisztrálja azt is, hogy válasz ily közleményekre sehol nem jelent meg, csnélfogva tartalmát helytállónak és igaznak kell vennie.

És éppen azért ma, midőn mindezeknek a fontosságát jóformán mindenki átérzi, talán inkább meg lehetne szervezni az ilyenek elhárítására szükséges intézményt, mint máskor.

Egy nagyszabású alapítványt kellene létesíteni, amelynek kamataiból állandóan és minden időközön át olyan munkák kiadása tétetnék lehetővé, amelyek Magyarországnak a külföldön való tudományos és népszerű ismertetésével foglalkoznak és olyan hazai és külföldi írók díjaztatnának, akik a Magyarország ellen intézett, bárhonnan eredő támadásokat megfelelő

helyen és módon visszautasítják, akár önálló röpiratokban, akár folyóiratokban, akár a napisajtóban a mindenkori szükséghez képest. Fokozottabb mértékben fog ilyen intézménynek szüksége mutatkozni a háború befejezése utáni esztendőekben, amidőn gazdasági, kulturális és politikai kérdések sokszor aszerint fognak eldőlni, hogy minő szellemi erővel tudja egyik vagy másik nemzet a tudományos irodalomban és a publicisztikában érdekét, álláspontját és helyzetét megvédeni.

Nyilvánvaló, hogy sokkal jobban szolgálná a célt, ha ilyen intézményt társadalmi úton lehetne megállapítani és fenntartani, mint hogyha a feladatot a kormányzat valamely szerve öleli fel, mely okból különben is csak igen restringált mértékben tudna annak a feladatnak megfelelni és a hivatalos vagy félhivatalos színezetet alig tudná eltakarni. Éppen ezért a célt akként vélem elérhetőnek, ha magán-munificencia útján létrejönne egy olyan alapítvány, melynek kamatai bőségesen elegendőek volnának a jelzett feladatok megoldására. Nem látszik lehetetlennek, hogy éppen ezekben az időkben, amidőn annyi vállalat a háború szükségleteivel járó óriási szállítások folytán a képzeletet is meghaladó mértékben gazdagodik - valamelyik kellő érzékkel bíró, nemesebb gondolkodású, a nagy szerencsétlenség közepette is szerencsés vállalkozó készséggel fog egy ilyen alapítványhoz szükséges nagy összeget rendelkezésre bocsátani, valamint nem tartom lehetetlennek, hogy az ilyen alapítvány célja, hivatása, funkciója intézményesen akként biztosíttassék, hogy az minden időn át tisztán és zavartalanul teljesíthesse hivatását. Ha azok közül, akik ösztönösen érzik, hogy a nekik juttatott javakból részt kell juttatniok egyik vagy másik nemzeti közcélnak, ha azok közül valamelyik az alkalmas pillanatban figyelmessé fog tétetni az imént vázolt feladat nagy fontosságára és valóban nagy nemzeti jelentőségére, meg vagyok győződve, hogy az örök alapítvány létesítéséhez szükséges nagy összeg rövid úton, egy összegben meg fog ajáltnatni.

Tiszteletteljes előterjesztésemet Nagyméltóságod szíves jóindulatába ajánlva, maradok mély tisztelettel

Budapest, 1916, november 4-én

készséges híve

Mellékletek.

Nagyméltóságú

gróf Tisza István úrnak,
magyar kir. miniszterelnök

Budapest.

A/ TERVEZET - Die ungarische Bibliothek

I. Költői művek

Magyar költői antológia (2 kötet): Az első rész régebbi költőinket: Arany János, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Lévai József, Vajda János, Szász Károly, Arany László, Tóth Kálmán és ezek kötetét foglalná magában.- A második rész újabb költőink legszebb verseit tartalmazná. - Ajánlja: Alexander Bernát, Császár Elemér, Herczeg Ferenc, Voinovich Géza.

Petőfi költeményei. - Ajánlja: Berzeviczy, Császár, Voinovich.

A balladakönyv. Tartalma: népies balladák, Arany balladái, Kiss József balladái s még néhány szép balladánk, lehetőleg illusztrálva Zichy Mihály és más művészek meglevő rajzaival.

Az éposz: A Zrinyiász tartalmi kivonatban és szemelvényekkel; Vörösmarty: Zalán futása kivonatban és szemelvényekkel; Arany: Toldi; Arany: Buda halála.

A humoros éposz: Arany: Nagyidai cigányok; ajánlja Rákosi Jenő. Arany: Bolond Istók; Csokonai: Dorottya; Petőfi: Helység kalapácsa.

Költői elbeszélések. Arany János: Katalin; Arany László: A délibábok hőse; Beöthy: Ráskai Lea; Kiss József: Mese a varrógépről; Kiss József: Jehova; Petőfi: János vitéz; Vörösmarty: Két szomszédvár; Vörösmarty: Szép Ilonka.

Népmesék, népdalok és mondák: Esetleg egy külön kötetben a mondákat, köztül a krónikában megőrzött nevezetesebb mondákat. Ajánlja: Alexander, Császár, Herczeg, Vargha, Voinovich.

A drámai művek. Csiky: Proletárok. Ajánlja: Császár, Voinovich. Dóczy: A csók. Ajánlja: Császár, Voinovich. Herczeg: Bizánc. Ajánlja: Berzeviczy, Voinovich, Vargha. Katona: Bánk bán. Ajánlja: Császár, Voinovich. Madách: Az ember tragédiája. Ajánlja: Berzeviczy, Voinovich. Rákosi: Endre és Johanna. Ajánlja: Alexander, Beöthy, Voinovich. Szigligeti: Liliomfi. Ajánlja: Császár. Vörösmarty: Csongor és Tünde. Ajánlja: Voinovich.

A népszínmű. Csepreghy: Sárga csikó; Gárdonyi: A bor. Ajánlja: Alexander, Császár, Vargha, Voinovich. Tóth Ede: Falu rossza. Ajánlja: Császár.

II. Elbeszélő irodalom

a/ Regények

Eötvös József: A falu jegyzője. Ajánlja: Angyal, Császár, Voinovich. Gárdonyi: A láthatatlan ember. Ajánlja: Alexander, Beöthy, Császár, Radó, Rákosi. Herczeg: Pogányok. Ajánlja: Rákosi. Jókai: Az új földesúr. Ajánlja: Alexander, Császár, Vargha. Jókai: Aranyember. Ajánlja: Vészi, Voinovich. Jókai: Sárga rózsza. Kemény: A rajongók. Ajánlja: Beöthy, Császár, Voinovich. Mikszáth: Szent Péter esernyője. Ajánlja: Alexander. Rákosi Viktor: Elnémult harangok. Ajánlja: Beöthy.

b/ Elbeszélések

Jókai Mór, Mikszáth, Herczeg legszebb elbeszéléseiből egy-egy kötet. Ambrus és Lovik elbeszéléseiből egy kötet. Ajánlja: Voinovich. Kemény Zsigmond /Ködképek, Szerelem és hiúság, Erény és illem/, ajánlja: Voinovich.

A népeletből: Abonyi, Baksay, Eötvös Károly, Gárdonyi, Kemecey, Mikszáth, Sebők, Szemere, Petelei, Tömörkény és mások a magyar népelet jellemző elbeszéléseiből.

Magyar humoristák: Ambrus, Berczik, Eötvös Károly, Herczeg, Jókai, Mikszáth, Rákosi Viktor humoros elbeszéléseiből és esetleg egy a magyar krónikás adomákat magába foglaló anekdotakönyv.

A gyermek a magyar irodalomban. Herczeg, Jókai, Mikszáth, Molnár, Sebők és mások a gyermekéletből vett legszebb elbeszélései.

A nagy háború. Háborús irodalmunk legsikerültebb adalékaiból. Ajánlja: Voinovich.

Novellák könyve. Egy vagy két kötetben az előző kötetekben nem képviselt novella-íróink legjobb elbeszéléseiből összeállított gyűjtemény.

III. Történet és memoírok

Történelmi művek

Az alábbi anyagból néhány érdekes és értékes kötet állítható össze. Pauler Gyula: Az Árpádok kora. Ajánlja: Riedl. Sebestyén Gyula: Az Árpádok Története. Ajánlja: Beöthy. Csánky Dezső: Árpád. Ajánlja: Beöthy. Rogerius: A tatárjárás. Ajánlja: Angyal, Marczali. Fraknói: Mátyás király. Ajánlja: Voinovich. Fraknói: A Hunyadiak története. Ajánlja: Angyal. Csáki: Mátyás király udvartartása. Ajánlja: Beöthy. Mátyás király levelei Laurentius Vallához, a kardinális kollégiumhoz és I. Ferdinánd királyhoz. Ajánlja: Marczali. Salamon Ferenc: Magyarország a török hódítás korában. Ajánlja: Voinovich. Marczali: Mária Terézia és II. József. Ajánlja: Voinovich. Kemény Zsigmond: Széchenyi. Ajánlja: Angyal. Angyal Dávid:

Széchenyi tört. filozófiája. Ajánlja: Beöthy. Kossuth irataiból és leveleiből. Ajánlja: Angyal, Császár. Deák Ferenc felirati javaslata. Ajánlja: Angyal, Voinovich. Kemény Zsigmond: A forradalom után. Ajánlja: Angyal. Salamon Ferenc: Budapest története. Ajánlja: Alexander. Egyes essayk: Horváth Mihály, Szalay László, Thallóczy Lajos, Marczali Henrik, Beöthy Ákos stb. műveiből. Ajánlja: Angyal, Voinovich, Alexander.

A magyarok eredetéről új mű volna megírandó Gombos Zoltán által. Ajánlja: Angyal.

Memoirok és levelek

Bethlen Gábor politikai levelei. Ajánlja: Marczali. II. Rákóczi Ferenc önéletrajza, Mikes Kelemen néhány levelével, Bercsényi levelei. Ajánlja: Angyal. Kemény János emlékiratai. Ajánlja: Angyal, Marczali. Kazinczy leveleiből és „Pályám emlékezetéből”. Ajánlja: Voinovich, Császár. Széchenyi naplójából és leveleiből, Szemere Bertalan emlékirataiból. Ajánlja: Angyal. Mészáros Lázár és Klapka György emlékirataiból. Ajánlja: Császár. Bethlen Miklós, Pulszky Ferenc emlékirataiból. Ajánlja: Angyal. Görgei Arthur gazdátlan leveleiből. Ajánlja: Voinovich. Leiningen leveleiből. Ajánlja: Angyal. Déryné naplójából. Ajánlja: Herczeg.

IV. Vegyes művek

Műemlékek Magyarországon

A műemlékek országos bizottságánál felhatalmazott rendkívül gazdag képanyag felhasználásával, illusztrálva kiadandó mű, melynek szövegét a bizottság előadója, Dr. Éber László írhatná meg.

Magyar művészet a XIX. században

Ez is illusztrálva volna kiadandó, megírására Dr. Petrovits Elek, a Szépművészeti Múzeum igazgatója volna felkérendő.

Néprajzi kötet

Az „Osztrák- Magyar Monarchia írásban és képen” című mű anyagából, továbbá Bársony, Malonyai és mások munkáiból volna összeállítható ez a kötet, melyet ugyancsak illusztrálva kellene közrebocsátani.

Képek a magyar jog múltjából és jelenéből

Ilyenforma cím alatt, németül talán „Rechtsleben in Ungarn”, egy kötetben, rövid, mintegy egy-másfél íves essayben ismertetését kellene adni azoknak az intézményeknek, amelyek Magyarország történetén, közjogán, magánjogán keresztül vonulnak és amelyek részben a külföldi intézményektől való eltérésükben is a művelt külföld érdeklődésére számot tarthatnak. Az

alábbiakban vázlatosan elsorolt témákat Dr. Illés József állította össze és egyszersmind kijelölte azokat a tudósokat, akik az egyes témák megírása tekintetében számba vehetők. Megfontolás tárgyává kell majd tenni, vajon némely téma ebben a kötetben, vagy a történelmi kötetben dolgoztassék-e fel, ami a részletes szerkesztés dolga lesz.

Feldolgozandó témák:

A Szent korona tana - Illés József

A hűbériség és magyar rendiség - Illés József

Az 1848-i reformok - Polner Ödön

Az 1867-es kiegyezés - Polner Ödön

Az apostoli magyar király jogai - Polner Ödön

A trónöröklés - Nagy Ernő

Az ősiség és az adományrendszer - Illés József

Az országgyűlés 1848 előtt és után - Polner Ödön

A vármegye (A királyi és nemesi vármegye. A mai vármegye) - Ereky István pozsonyi egy. tanár

A város hajdan és most (Szabad királyi városok régen, privilégiumaik, a mai városi önkormányzat) - Iványi Béla, debreceni egy. tanár

Állam és egyház (Legfőbb kegyúri jog, a reformáció és a bevett vallások) - Reiner János vagy Kérészy Zoltán

Erdély joga (A székelyek eredete és külön jogaik. Erdély különállása. A százok privilégiumai. A három nátió. Erdélyi fejedelemség. A különállás megszüntetése.) Kolosváry Bálint kolozsvári egy. tanár

Werböczy Hármas könyve (Jelentősége szemben a római joggal. Werböczy alakja a humanizmus korában. A Hármaskönyv és a Sachsenspiegel) - Illés József

A magyar nemes jogai (A földesuraság. A személyes mentességek. A kötelelességek.) Illés József

A magyar nő joga (Nem állot örökös gyámság alatt, mint a középkorban európaszerte. Leánynegyed. Kiházásítás. Özvegyi jog. Külön jog és szabad rendelkezés. Mai jog.) - Szladits Károly

Házassági jog - Szladits Károly

Az öröklés rendje (A gyermek öröklése, özvegyi és hitvesi öröklés. Ágiság.) Kolosváry Bálint

A táblabírói igazságszolgáltatás (1848 előtt és a mai pereskedés rendje) - Plosz Sándor

A magyar büntető törvénykönyv (Az 1843-as büntető javaslat. A BTK jellege megvilágítva a némettel szemben) - Vámbéry Rusztem

A fiatalok büntetőjoga - Angyal Pál

A hiteljogok - Szászy Schwarz Gusztáv

B) Az A) alatti jegyzék összeállításában résztvettek és a végleges program együttes megállapítására esetleg felhívandók volnának a következők: Alexander Bernát, Angyal Dávid, Beöthy Zsolt, Berzeviczy Albert, Concha Győző, Császár Elemér, Gragger Róbert, Herczeg Ferenc, Illés József, Marczali Henrik, Plósz Sándor, Radó Antal, Rákosi Jenő, Révai Mór, Riedl Frigyes, Vargha Gyula, Vészi József, Voinovich Géza.

C) A szerkesztő bizottság (Comité zur Herausgabe) névsorába felveendőek volnának a következők:

1. A fent felsoroltak,

2. ezek kiegészítéséül: Berczik Árpád, Burián István báró, Drasche Lázár Alfréd dr., Fraknoi Vilmos, Goldzieher Ignác, Heinrich Gusztáv, Jankovich Béla dr., Kozma Andor, Szászy Schwarz Gusztáv, Thallóczy Lajos, Tisza István gróf, Vadász Lipót dr.;

3. Magyarországi Bajtársi Szövetség elnökségnek következő tagjai: Andrassy Gyula gróf, a Magyarországi Bajtársi Szövetség elnöke; Apponyi Albert gróf, a Magyarországi Bajtársi Szövetség társelnöke; Khuen-Hédervary Károly gróf, a Magyarországi Bajtársi Szövetség társelnöke; Wekerle Sándor dr., a Magyarországi Bajtársi Szövetség társelnöke; Zichy Aladár gróf, a Magyarországi Bajtársi Szövetség társelnöke; Szerényi József, a Magyarországi Bajtársi Szövetség ügyvezető alelnöke; Bárczy István dr., az elnöki tanács tagja; Prohászka Ottokár, az elnöki tanács tagja; Vámbéry Rusztem, a Magyarországi Bajtársi Szövetség igazgatója; Ignatus-Veigelsberg Hugó, a Magyarországi Bajtársi Szövetség helyettes igazgatója; a tudományos és irodalmi szakosztály titkára: Pekár Gyula, Teleky Pál.

D) Jegyzéke azoknak a külföldi vezérférfiaknak, akiknek felvétele az esetleg ilyenekkel kiegészítendő szerkesztő bizottságba kívánatos volna:

a) Németország részéről: Georg Bernhard [1916-ban a Vossische Zeitung főszerkesztője]; Dernburg, Staatssekretär a.D. Exz.[minden bizonyal Bernhard Dernburg, 1913-tól a porosz főrendiház tagja, majd 1919 áprilisától júniusáig birodalmi pénzügyminiszter és alkancellár]; Prof.

Rudolf Eucken [filozófus, 1908. évi irodalmi Nobel-díjas]; Heinrich W. Dowe, Vizepräsident des Reichstages, Geheimrat; Fürstenberg-Stammheim Egon gr. Budapesti főkonzul; Gerhard Hauptmann [író]; Exc. Johann Kämpf, Präsident des Reichstages; Mackensen tábornagy; Dr. Friedrich Naumann, M[itglied] d[es] R[eichstages]; Schiffer, Oberverwaltungs-Gerichtsrat, M.d.R., M.d. A[bgeordnetenhauses]; Prof. Dr. Ludwig Stein [magyarországi származású filozófus, szociológus]; Hermann Sudermann [író]; Tschirsky u. Bogendorff Heinrich német nagykövet; Fürst Wedel Generaladjutant; Exc. Wermuth, Berlin város főpolgármestere.

b) Ausztria részéről: Exc. Bährenreiter [helyesen: Baernreither, volt osztrák kereskedelmi miniszter, németpárti politikus]; Hohenlohe-Schillingsfürst Gottfried herceg német nagykövet; Exc. Erich Gr. Kielmannsegg [volt osztrák belügyminiszter, Alsóausztria helytartója]; Exc. Ernst Frh. v. Plener [1985-1918 osztrák-magyar számvevőszéki elnök]; Dr. Julius Sylvester, Präsident des Österreichischen Abgeordnetenhauses

E) Javaslat a szerkesztőség összeállítására:

Angyal Dávid

Riedl Frigyes

Voinovich Géza

és addig is, míg arra alkalmas személyiség fog találkozni, az adminisztratív szerkesztői teendőknek megbízatásával:

Révai Mór

4. Az előterjesztésben említett 1916-os nyári németországi kiadói megbeszéléseknek archivális bizonylata nem került elő. Viszont az 1916-ban elindított „irodalmi actió” dokumentálását két olyan, az egész levéltári anyag közelében megmaradt 1922. évi kiadói levél közlésével zárhatjuk le itt, amelyekben határozottan felismerhető az actió-hoz való kapcsolódás:

[Fejlesztés:] Deutscher Schutzbund
 Selbstbestimmungsrecht - Grenz- und Auslandsdeutschtum -
 Minderheitenschutz² - Berlin W.30, Motzstraße 22

18. Dezember 1922

Herrn Professor Dr. Robert Gragger
 Berlin NW, Dorotheenstr. 6
 Ungarisches Institut d. Univ. Berlin

Lieber Herr Professor!

Wir wollen uns wieder einmal Briefe schreiben! Diesmal aber, weil ich Ihnen zwei von den Antworten mitteilen möchte, die auf Loesch's Anfragen bei Verlagen bisher eingelangt sind. Georg Müller (Dr. Mittenzwey) hat noch nichts von sich hören lassen.

Dr. Pechel schreibt:

„Nach Rücksprache mit dem Verlage Gebrüder Paetel kann ich Ihnen mitteilen, daß der Verlag grundsätzlich ein Interesse daran nehmen würde, ungarische Dichtwerke in deutscher Übersetzung herauszugeben. Sie wissen ja aber selber, daß wie der gesamte deutsche Verlag, so auch unser Verlag sich wegen starken Kapitalmangels allen größeren Plänen gegenüber sehr zurückhaltend zeigen muß. Wenn eine Möglichkeit bestünde, daß hier von ungarischer Seite eingegriffen werden könnte, ich stehe Ihnen jederzeit zu weiteren Verhandlungen gern zur Verfügung.“

K.F. Koehlers (Dr. Kurt Koehler) Brief lautet:

„Mit bestem Danke bestätige ich den Eingang Ihres freundl. Schreibens vom 5. Okt., das mein volles Interesse gefunden hat. Ich werde Ihrer Bitte folgen, mir die Sache überlegen und auch mit anderen Verlegern, die mir ihrer ganzen Richtung nach geeigneter als mein eigener Verlag für die Ausführung der Unternehmung erscheinen, Rücksprache nehmen. Ich selbst verlege, wie Sie wissen, gar keine Belletristik. In einiger Zeit werde ich Ihnen hoffentlich Günstiges berichten können.“

---

²A német kisebbségi érdekeket védő egyesület természetesen a magyarországi németiség javára várt pozitívumokra törekedve vállalt közvetítő szerepet. (K.P.)

Vielleicht führt einer von diesen Wegen doch zum Ziele. Wir würden uns herzlich freuen!

Wir hören übrigens heute, daß die ungarischen Staatssekretäre wegen Zeitmangels die Reise bis nach Neujahr verschoben haben.³

Mit besten Grüßen! Ihr ergebener (F.Kraus) s.k.

P.S.: Soeben kommt von Dr.Mittenzwey Antwort, die wir Ihnen beifügen, und um deren gelegentliche Rückgabe wir bitten. Grüße von Loesch!

Dr. Mittenzwey levele nem került vissza a címzetthez, Dr.Christian von Loeschhöz, ezért itt közölhető.

[Fejlesztés:] Georg Müller Verlag Aktiengesellschaft
Wien - München - Zürich

München, 15.12.1922

Herrn Dr.Christian von Loesch
Deutscher Schutzbund
Berlin W 30, Motzstraße 22

Hochverehrter Herr von Loesch!

Ergebensten Dank für Ihren verehrten Brief vom 5. Dez. Ich habe die Sache mit der Verlagsleitung durchgesprochen. Ihre allgemeinen Ausführungen sind selbstverständlich so richtig, daß es sich erübrigt noch ein Mehreres dazu zu sagen. Fragt sich nur, was sich faktisch tun läßt. Der Verlag als solcher könnte nur rein privat den einen oder anderen ungarischen Autor verlegen und sich um dessen Verbreitung in Deutschland bemühen. Das wäre nur die Handlung eines privaten Kaufmannes, und es ist zunächst noch nicht anzunehmen, daß auch nur ein Deutscher in Ungarn besser behandelt wird, wenn ein deutscher Verlag einen ungarischen Autor in Übersetzung bringt. Aufführungen ungarischer Stücke in

---

³ A Schutzbund-ot érdeklő államtitkárok kiléte ismeretlen (K.P.)

Deutschland finden ja wirklich in genügender Zahl statt - manche Nationalisten sagen sogar zu viele. Andererseits sind ja die Ungarn ein sehr nationalstolzes Volk, und es würde ihnen sicher in gewissem Sinne schmeicheln, wenn die Werke ihrer Dichter im Auslande in würdiger Form erscheinen, vorausgesetzt nur, daß dies auch in genügender Weise in Ungarn bemerkt würde. Mit anderen Worten: der Verlag müßte wohl, wenn der Zweck erreicht werden sollte, nicht rein privat und isoliert vorgehen, sondern es müßte in irgend einer Form eine Organisation zusammengebracht werden, welche den Bemühungen des Verlages die nötige Resonanz in Ungarn verleihen würde. Diese Organisation hätte auch für die Verbreitung in Ungarn zu sorgen, da unsere Beziehungen nicht so weit reichen und wir dort nichts ausrichten können. Nur auf solchem Wege wäre unseres Erachtens zu hoffen, daß ein Unternehmen des Verlages in dieser Richtung keine bloß deutsche Angelegenheit bliebe und nicht um ihren eigentlichen Zweck betrogen würde.

Sie machen in dieser Richtung selbst eine Andeutung, indem Sie auf die Franklin-Druckerei verweisen. Wir halten diese Anregung für außerordentlich wertvoll und würden es außerordentlich begrüßen, wenn hier Fühlung genommen werden könnte. Hätten Sie vielleicht selbst die Liebenswürdigkeit, vom Schutzbund aus hier die erste Fühlungnahme zu vermitteln? Wir würden es für günstiger halten, wenn zuerst vom Schutzbund aus an die Franklin-Druckerei herangetreten würde, denn wenn der erste Schritt vom Georg Müller Verlag aus geschieht, könnte die Angelegenheit zu leicht als eine nur kaufmännische aufgefaßt werden, was sie ja doch nicht sein soll. Falls Sie, sehr verehrter Herr Doktor, helfen wollen den Kontakt herzustellen, wäre Ihnen der Verlag zu Dank verpflichtet. Wenn die Franklin-Druckerei wirklich interessiert ist, ist es ja möglich, daß wir dann sehr schnell weiterkommen.⁴

Viel mehr läßt sich wohl zur Stunde nicht sagen. Auf jeden Fall läßt Ihnen der Verlag bestens danken, daß Sie sich in dieser Angelegenheit an uns gewandt

---

⁴A Franklin Nyomdával szóba jött kapcsolat létrejöttéről nincs tudomásunk; a Georg Müller Verlagnak magyar művek kiadása körüli aktivitásáról I. Salyámosy Miklós: Magyar irodalom Németországban. 1913-1933. Budapest 1973, Akadémiai Kiadó 1973, 183 p. (Modern Filológiai Füzetek 17. sz.)

haben. Herr Direktor Winand läßt Ihnen seine besten Grüße bestellen in Erinnerung an die mit Herrn Dr. Treumann verbrachten Tage.

Darf ich Sie noch bitten, der verehrten Frau von Loesch meine besten Empfehlungen zu bestellen. Wird Sie der Winter nicht nach Bayern führen?

Mit hochachtungsvollen Grüßen empfehle ich mich als ihr sehr ergebener

(Mittenzwey) s.k.

Közzéteszi: Paul Kárpáti